

رویکرد برنامه‌ریزی راهبردی، تحقق بخش توسعه گردشگری پایدار در بیابان لوت

رضا منصوری^{۱*}، صمد فتوحی^۲

^۱ استادیار ژئومورفولوژی، گروه جغرافیای طبیعی، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

Rezamansouri@gep.usb.ac.ir

^۲ دانشیار ژئومورفولوژی، گروه جغرافیای طبیعی، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

Samadfotohi@yahoo.com

چکیده

هدف اصلی این پژوهش تحلیل رویکرد برنامه‌ریزی راهبردی برای توسعه گردشگری پایدار در میراث جهانی بیابان لوت است. بیابان لوت نخستین اثر طبیعی ثبت شده ایران در فهرست میراث جهانی یونسکو است که پتانسیل‌های گوناگونی برای توسعه گردشگری دارد. ماهیت این پژوهش بنیادی بوده و در راستای هدف خود از روش‌های کتابخانه‌ای و تحلیلی-توصیفی بهره گرفته است. اساساً گردشگری می‌بایست با سیاست‌هایی برای توسعه با رویکرد حفاظت از طبیعت و چشم‌اندازهای گوناگون به گونه‌ای ادغام شود که از طریق درآمدزایی به حفاظت و بهبود محیطی که گردشگران و بازدیدکنندگان را جذب می‌کند کمک کند. راهبرد مناسب برای توسعه گردشگری پایدار می‌بایست بر بهره‌گیری مناسب و منطقی از منابع و پتانسیل‌های موجود و در دسترس از طریق برنامه‌ریزی و توسعه درازمدت برای کسب اطمینان از موفقیت آن استوار باشد. در واقع، برنامه‌ریزی راهبردی تمام منابع، سازمان‌ها، بازارها و برنامه‌های مرتبط با صنعت گردشگری را در راستای هدف و مقصدی واحد در نظر می‌گیرد. همچنین برنامه‌ریزی راهبردی برای دستیابی به توسعه گردشگری، جنبه‌های اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی و سازمانی را در نظر می‌گیرد. برنامه‌ریزی راهبردی فرایندی است که از طریق آن می‌توانیم آینده را مجسم کنیم و بر پایه روندهای فعلی و اهدافی که برای خود تعیین می‌کنیم، تصویری از شرایط آینده را ترسیم نماییم. مراحل کاری و روند پیشنهادی برای برنامه‌ریزی راهبردی و توسعه گردشگری پایدار در محدوده میراث جهانی بیابان لوت شامل ۱۱ مرحله است. ویژگی برجسته‌ای فرایند برنامه‌ریزی راهبردی نقش مشارکتی ذی‌نفعان در مراحل گوناگون آن است. بنابراین، برای توسعه گردشگری پایدار در هر منطقه‌ای، بهره‌گیری از یک رویکرد برنامه‌ریزی راهبردی لازم و ضروری است.

واژه‌های کلیدی: بیابان لوت، ژئوتوریسم، گردشگری پایدار، برنامه‌ریزی راهبردی.

Strategic Planning Approach, Realization of Sustainable Tourism Development in LUT Desert

Reza Mansouri^{1*}, Samad Fotoohi²

1. Assistant Professor of Geomorphology, Department of Physical Geography, Faculty of Geography and Environmental Planning, University of Sistan and Baluchestan, ZAHEDAN, IRAN.

Rezamansouri@gep.usb.ac.ir

2. Associate Professor of Geomorphology, Department of Physical Geography, Faculty of Geography and Environmental Planning, University of Sistan and Baluchestan, ZAHEDAN, IRAN.

Samadfotohi@yahoo.com

Abstract

The main purpose of this study is the analyze of strategic planning approach for sustainable tourism development in the LUT Desert World Heritage. The LUT Desert is the first natural phenomenon of Iran inscribed on the UNESCO World Heritage List, that has a various of potentials for tourism development. This research is the fundamentally type and in line with its purpose, it has used analytical-descriptive methods. Tourism should be integrated with policies for development with nature and landscape protection, in a way which contributes, through revenue generation, to the protection and improvement of the very environment which attracts visitors. A strategy for sustainable tourism development is the use of assets through long-term planning and development to ensure success. Strategic planning considers all of the tourism resources, organisations, markets, and programmes within a destination. Strategic planning also considers economic, environmental, social, and institutional aspects of tourism development. Put simply, it is a process by which we look into the future, paint a picture of that future based on current trends and of objectives that we set for ourselves. The proposed process of Strategic Planning for Sustainable Tourism Development in the LUT Desert World Heritage Site include 11 stages. Therefore, a strategic planning approach is essential for sustainable tourism.

Keywords: LUT Desert, Geotourism, Sustainable Tourism, Strategic Planning.

۱- مقدمه

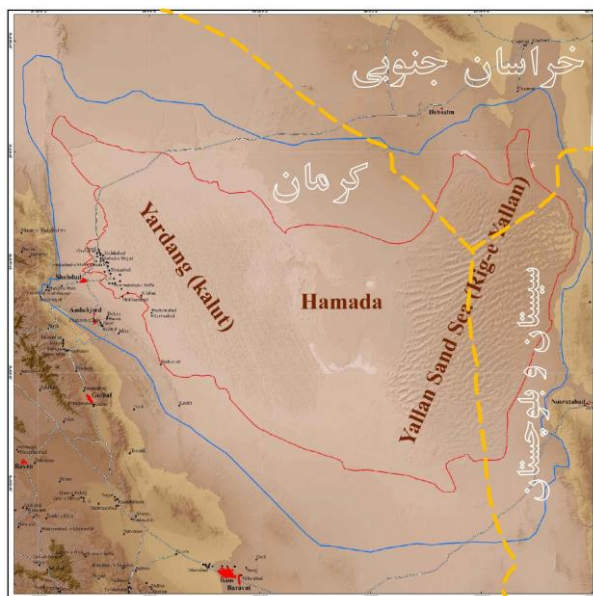
امروزه، تأثیر توسعه پایدار بر آینده و سرنوشت جهان بهتر درک می‌شود؛ از این رو، هر صنعتی در تلاش است تا برای رسیدن به اهداف خود و گسترش آن‌ها، راه‌حلی منطقی و علمی برای پایداری در زمینه کاری خود پیدا کند. در جهان امروز، پیشوند «پایداری» در زمینه‌های گوناگونی همچون گردشگری، معماری، کشاورزی و توسعه جوامع مورد استفاده است (Butcher, 2017). بنابراین، پایداری به یکی از مهمترین موضوعات راهبردی برای بسیاری از صنایع تبدیل شده است (Fiskel, 2006). برای مثال، صنعت گردشگری، که یکی از شتابان‌ترین صنایع در حال رشد جهان است، در حال حاضر به سمت اقدامات پایدار و مسئولیت‌پذیر گرایش پیدا کرده است (Font et al, 2006). امروزه، صنعت گردشگری به‌عنوان یکی از صنایع ضروری برای توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع محسوب می‌شود که ممکن است تأثیرات مثبتی بر اشتغال، درآمد ناخالص و تولید جوامع داشته باشد. اما از طرف دیگر، ممکن است اثرات منفی و ویرانگری بر روی محیط داشته باشد و توان‌ها و پتانسیل‌های آن را کاهش دهد. بنابراین، اگر صنعت گردشگری به درستی برنامه‌ریزی و مدیریت نشود، می‌تواند آسیب‌های جدی و دائمی به محیط طبیعی، جوامع و به‌ویژه جوامع بومی، فرهنگ و آداب و رسوم و وضعیت اقتصادی مقاصد گردشگری وارد سازد. از سوی دیگر، دلایلی همچون برهم خوردن تعادل اکولوژیکی بر اثر گرمایش جهانی کره زمین، از بین رفتن ارزش‌های اجتماعی و عدم حفظ منابع طبیعی، تاریخی، اجتماعی و فرهنگی،

گردشگری پایدار را به یک ضرورت تبدیل کرده است (Dwyer and Edwards, 2010). به همین دلیل است که امروزه در مقیاس جهانی بر گردشگری پایدار به عنوان یک مسئله مهم، تمرکز و توجه ویژه‌ای می‌شود. اصولاً رویکرد توسعه پایدار در زمینه گردشگری می‌بایست مبتنی بر حفاظت از منابع طبیعی، فرهنگی، اجتماعی-اقتصادی و غیره برای نسل‌های کنونی و آینده باشد؛ زیرا، توسعه گردشگری بیشتر به جاذبه‌ها و فعالیت‌های مربوط به محیط طبیعی، میراث تاریخی و الگوهای فرهنگی مناطق خاص بستگی دارد؛ بنابراین، در صورت نابودی و تخریب هر یک از این موارد مهم، صنعت گردشگری و برنامه‌ریزی‌های انجام‌شده برای توسعه آن در همه ابعاد از بین خواهد رفت و آسیب‌های جبران‌ناپذیری بر ارکان اقتصادهای محلی، منطقه‌ای و ملی در پی خواهد داشت. با توجه به اینکه بیابان لوت به عنوان نخستین اثر طبیعی کشور است که در فهرست میراث جهانی یونسکو به ثبت جهانی رسیده و دارای ویژگی‌های و چشم‌اندازهای بی‌نظیر با ارزش جهانی است، لازم است در جهت توسعه صنعت گردشگری این منطقه به توسعه گردشگری و به‌ویژه ژئوتوریسم پایدار توجه ویژه‌ای شود. لازمه توسعه گردشگری پایدار در هر منطقه‌ای اتخاذ و به‌کارگیری رویکردهای برنامه‌ریزی و مدیریتی مناسب و علمی است. یکی از این رویکردها که امروزه در سطح جهانی برای توسعه گردشگری مورد توجه زیاد قرار گرفته است، رویکرد برنامه‌ریزی راهبردی است. از این رو، هدف اصلی این پژوهش تحلیلی بر لزوم استفاده از این شیوه برای برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه گردشگری پایدار در محدوده میراث جهانی بیابان لوت است.

۲- داده‌ها و روش پژوهش

این پژوهش از نوع بنیادی بوده و با بهره‌گیری از شیوه‌های کتابخانه‌ای و تحلیلی-توصیفی به تشریح و تحلیل رویکرد برنامه‌ریزی راهبردی برای توسعه گردشگری پایدار در میراث جهانی بیابان لوت به عنوان هدف اصلی پژوهش، پرداخته است.

بیابان لوت به عنوان اولین اثر طبیعی ایران در چهلمین اجلاس میراث جهانی یونسکو در سال ۱۳۹۵ به ثبت رسید (www.lutdesert.ir). این میراث جهانی در جنوب شرقی ایران، با گستره‌ای در حدود ۵۴,۰۰۰ کیلومترمربع، از گرم‌ترین و خشک‌ترین بیابان‌های ایران و بلکه جهان است که به صورت گودی تقریباً بیضی‌شکلی با امتداد شمالی-جنوبی (علائی طالقانی، ۱۳۸۶؛ ۳۰۳) در گوشه جنوب‌خاوری ایران و در بین سه استان خراسان جنوبی، سیستان و بلوچستان و کرمان گسترده شده است (شکل ۱).

شکل ۱: موقعیت منطقه مورد مطالعه (www.lutdesert.ir).

۳- نتایج و بحث

کشور ایران در مختصات جغرافیایی ۲۵ درجه تا ۴۰ درجه عرض شمالی و ۴۴ درجه تا ۶۳ درجه طول شرقی واقع شده است. موقعیت ممتاز جغرافیایی و زمین‌شناختی ایران سبب شده است تا پتانسیل‌های طبیعی بی‌شماری در کشور ایجاد شده و زمینه‌های لازم و کافی برای توسعه ژئوتوریسم در دسترس باشد. اهمیت این موضوع زمانی بیشتر آشکار می‌شود که بدانیم کشور ایران جزء ده کشور نخست جهان از لحاظ جاذبه‌های گردشگری و جزء پنج کشور نخست از لحاظ تنوع گردشگری است (منصوری و همکاران، ۱۳۹۳). اما متأسفانه برپایه گزارش‌های رسمی سازمان جهانی گردشگری، سهم درآمدهای ارزی ایران از فعالیت‌های گردشگری نسبت به پتانسیل‌های گوناگون طبیعی، تاریخی- فرهنگی و غیره آن ناچیز است. از آنجایی که سرزمین ایران بر روی کمر بند خشک و بیابانی نیمکره شمالی واقع شده، خشکی محیط یکی از ویژگی‌های بارز و اصلی بخش‌های گسترده‌ای از آن است. بنابراین، مناطق بیابانی و کویری چشم‌انداز غالب جغرافیایی و ژئومورفولوژیکی مناطق داخلی این سرزمین است. بیابان لوت به‌عنوان یکی از گرم‌ترین و خشک‌ترین بیابان‌های جهان از ویژگی‌های و پتانسیل‌های فراوان و منحصر به فردی برخوردار است که می‌تواند در زمینه توسعه پایدار گردشگری- ژئوتوریسم در سطح جهانی به جایگاه ممتازی دست پیدا کند. لازمه تحقق چنین هدفی در گرو اتخاذ و اجرای بهترین و جامع‌ترین شیوه برنامه‌ریزی و مدیریت برای توسعه پایدار گردشگری است. بنابراین، با توجه به قرارگیری بیابان لوت در فهرست میراث جهانی یونسکو و به دلیل اهمیت ممتاز این منطقه در زمینه توسعه ژئوتوریسم بیابان و دارابودن ویژگی‌های منحصر به فرد جغرافیایی، تاریخی- فرهنگی، اهمیت بهره‌گیری از شیوه‌های مناسب و اصولی برنامه‌ریزی، مدیریتی و حفاظتی از پتانسیل‌های لوت به‌منظور توسعه پایدار گردشگری- ژئوتوریسم بیش‌ازپیش آشکار شده که می‌بایست مورد توجه جدی مسئولین قرار گیرد. به‌طور کلی، برنامه‌ریزی راهبردی فرآیند شناسایی اهداف و تعریف و ارزیابی روش‌های دستیابی به آنها است. در واقع، برنامه‌ریزی راهبردی تمام منابع، سازمان‌ها، بازارها و برنامه‌های مرتبط با صنعت گردشگری را در راستای هدف و مقصدی واحد در نظر می‌گیرد. همچنین برنامه‌ریزی راهبردی برای دستیابی به توسعه گردشگری، جنبه‌های اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی و سازمانی را در نظر می‌گیرد (UNEP, 2009). در ادامه به تشریح و تبیین رویکرد برنامه‌ریزی راهبردی جهت دستیابی به توسعه گردشگری پایدار در محدوده میراث جهانی بیابان لوت پرداخته شده است.

گردشگری می‌تواند به‌عنوان یک عامل اساسی نقش بسیار مهمی جهت دستیابی به حفاظت از مناطق گوناگون و توسعه پایدار ایفا نماید. از این‌رو، برای توسعه گردشگری پایدار بایستی چندین مولفه اصلی از جمله: برنامه‌ریزی‌های محیطی، گردشگری اجتماع‌محور، گردشگری کیفی یا با کیفیت و برنامه‌ریزی‌های یکپارچه درازمدت را در نظر داشت. برنامه‌ریزی راهبردی یک فرآیند «گام به گام» با اهداف مشخص و نتایج نهایی است که می‌تواند مورد ارزیابی قرار گرفته و اجرا شود (UNEP, 2009). به بیان ساده، برنامه‌ریزی راهبردی فرآیندی است که از طریق آن می‌توانیم آینده را مجسم کنیم؛ در واقع، برپایه روندهای فعلی و اهدافی که برای خود تعیین می‌کنیم، تصویری از شرایط آینده را ترسیم می‌کنیم و نیروهایی را که بر ما تأثیر خواهند گذاشت، تحت تأثیر قرار می‌دهیم. به‌عبارت‌دیگر، برنامه‌ریزی راهبردی به شما می‌گوید در حال حاضر کجا هستید، کجا می‌خواهید بروید، چگونه می‌خواهید به آنجا برسید، چه زمانی خواهید رسید، چه کسی و چگونه می‌بایست کارها و وظایف مربوطه را انجام دهد و سرانجام اینکه چه مقدار مایل به پرداخت هزینه و سرمایه‌گذاری برای رسیدن به اهداف خود هستید.

اهداف کلی برنامه‌ریزی راهبردی برای توسعه گردشگری پایدار معمولاً شامل درک مزایا؛ پیامدها؛ شناسایی و یادگیری فاکتورهای مهم و موثر برنامه‌ریزی راهبردی در امر برنامه‌ریزی و اجرایی شدن آن است. متأسفانه در بسیاری از مقاصد و اهداف گردشگری به‌جای اینکه تمرکز اصلی برنامه‌ریزی و مدیریتی بر پیش‌بینی دقیق و آماده‌سازی شرایط بهینه نسبت به تغییرات غیرمنتظره‌ای باشد که احتمال وقوع آن‌ها وجود دارد، بیشتر تلاش‌ها و اقدامات در قالب مفهوم مدیریت بحران، صرف واکنش نسبت به آن‌ها می‌شود. برای اینکه از پیش نسبت به وقوع احتمالی هرگونه رخدادی آمادگی کامل داشته

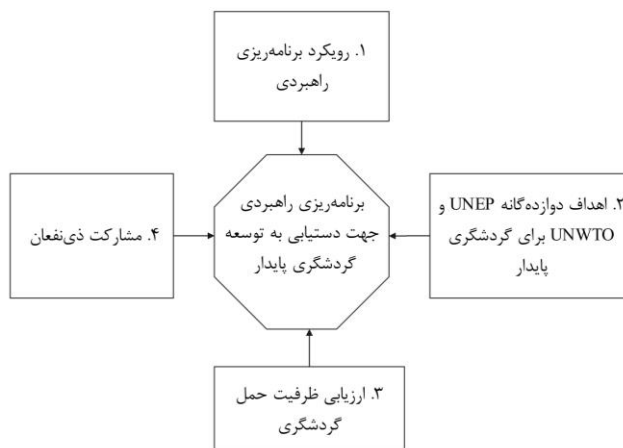
باشیم و نسبت به تغییرات ایجاد شده برنامه و طرح مشخص و مناسبی برای شرایط جدید در اختیار داشته باشیم، لازم و ضروری است به دنبال جایگزین بهتری برای رویکرد نامناسب مدیریت بحران باشیم؛ این جایگزین مناسب فرایندی برنامه‌ریزی راهبردی خواهد بود. ما همواره در مدیریت بحران در پی درمان و علاج تغییر یا اتفاق رخ داده هستیم؛ یعنی پذیرش آن و تسلیم شدن در برابر آن موضوع؛ اما در رویکرد برنامه‌ریزی راهبردی از آنجایی که با دخیل کردن بسیاری از جنبه‌های موثر در امر برنامه‌ریزی و سناریونویسی برای مثال در زمینه توسعه گردشگری، برپایه دارایی‌ها، پتانسیل‌ها، شرایط و نقش مشارکتی نهادها و سازمان‌ها و حتی جوامع محلی، برنامه‌ریزی دقیق، منطقی و علمی داشته و برای هر شرایطی مشخص خواهد کرد که چه اقداماتی می‌بایست اجرا و عملیاتی شود. بنابراین، با اتخاذ چنین رویکردی میزان سازگاری و تاب‌آوری مقاصد گردشگری و جوامع زی‌نفع نیز افزایش خواهد یافت و کمترین آسیب را خواهند دید. مراحل کاری و روند برنامه‌ریزی راهبردی برای توسعه گردشگری پایدار در محدوده میراث جهانی بیابان لوت می‌تواند شامل مراحل زیر باشد:

۱. تصمیم‌گیری برای شروع و اتخاذ رویکرد برنامه‌ریزی راهبردی؛
۲. اجماع کلی پیرامون موضوع؛
۳. تجزیه و تحلیل اولیه از مقاصد و اهداف گردشگری؛
۴. ارزیابی ظرفیت حمل و پذیرش گردشگری منطقه؛
۵. تعریف سناریوی پایه؛
۶. تهیه سناریوهای جایگزین و تعریف سناریوی پایدار برای توسعه گردشگری؛
۷. تهیه و تصویب راهبرد گردشگری پایدار؛
۸. تدوین و قانون کردن برنامه اقدام راهبردی؛
۹. اجرای برنامه اقدام راهبردی؛
۱۰. پایش بر اجراء؛
۱۱. بازبینی.

شکل ۲: مراحل برنامه‌ریزی راهبردی برای توسعه گردشگری پایدار در بیابان لوت.

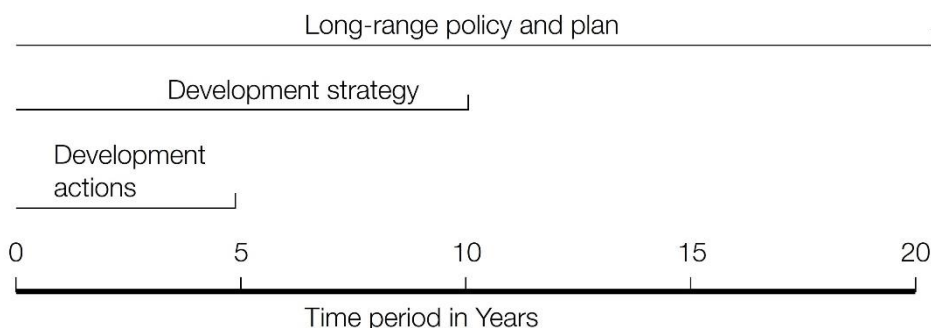
چارچوب روش‌شناختی برای عملیاتی کردن روند برنامه‌ریزی راهبردی جهت دستیابی به توسعه گردشگری پایدار در می‌بایست مبتنی بر چهار اصل مهم از جمله: رویکرد برنامه‌ریزی راهبردی؛ اهداف دوازده‌گانه UNEP و UNWTO برای توسعه گردشگری پایدار؛ ارزیابی ظرفیت حمل گردشگری؛ مشارکت ذی‌نفعان باشد (شکل ۳).

شکل ۳: اصول برنامه‌ریزی راهبردی برای توسعه گردشگری.

۴- نتیجه گیری و جمع بندی

برای توسعه گردشگری پایدار در هر منطقه‌ای، بهره‌گیری از یک رویکرد برنامه‌ریزی راهبردی لازم و ضروری است. زیرا، در چنین صورتی، تمامی فعالیت‌های گوناگون و گاهاً متضاد برنامه‌ریزی و توسعه در صنعت گردشگری در سطوح گوناگون، با یک برنامه کلی و گسترده راهبردی برای توسعه گردشگری جایگزین شده و چارچوبی یکپارچه جهت هدایت اصولی و منطقی گردشگری ارائه خواهد کرد. از این رو، برنامه‌ریزی راهبردی در پی تناسب بهینه بین سیستم و محیط بوده؛ با شناسایی مسائل محتمل در آینده در پی تدوین برنامه مناسب برای رفع مسئله و تغییر پیش‌آمده در وضعیت محیط می‌باشد و هدف نهایی آن رسیدن به توسعه پایدار است. این گونه برنامه‌ریزی، بیشتر کنش‌محور بوده و بر مدیریت بهینه حوادث غیرمترقبه متمرکز است. از برنامه‌ریزی راهبردی هم می‌توان به صورت جداگانه (بین بازه زمانی ۵-۳ ساله و نهایتاً ۱۰ ساله) و هم می‌توان در کنار و در ادغام با دیگر برنامه‌ریزی‌های ملی - منطقه‌ای و از جمله برنامه‌ریزی درازمدت یا سندهای چشم‌انداز (در بازه زمانی ۲۰ ساله) بهره برد. کارایی و اثربخشی بیشتر این شیوه زمانی اهمیت پیدا خواهد کرد که در کنار و در چارچوب سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های درازمدت یکپارچه (سند چشم‌انداز - آمایش سرزمین) به کار گرفته شود. در شکل ۴ رابطه بین انواع برنامه‌ریزی‌های راهبردی و درازمدت نشان داده شده است. بنابراین، اساساً گردشگری می‌بایست با سیاست‌هایی برای توسعه پایدار با رویکرد حفاظت از طبیعت و چشم‌اندازهای گوناگون به گونه‌ای ادغام شود که از طریق درآمدزایی به حفاظت و بهبود محیطی که گردشگران و بازدیدکنندگان را جذب می‌کند کمک نماید. همچنین اصولاً، راهبرد مناسب برای توسعه گردشگری پایدار می‌بایست بر بهره‌گیری مناسب و منطقی از منابع و پتانسیل‌های موجود و در دسترس از طریق برنامه‌ریزی و توسعه درازمدت برای کسب اطمینان از موفقیت‌آمیز بودن آن استوار باشد. این مهم از طریق اتخاذ و عملیاتی کردن برنامه‌ریزی راهبردی متناسب با ظرفیت‌ها و منابع هر سرزمینی قابل دستیابی است. ویژگی ممتاز و برجسته‌ای که در اتخاذ و به کارگیری فرایند برنامه‌ریزی راهبردی وجود دارد، این است که ذی‌نفعان همواره در مراحل گوناگون آن سهم و نقش مشارکتی مهمی داشته و توافق عمومی و اجماع آن‌ها نیز مد نظر قرار می‌گیرد. در پایان لازم به گفتن است که اتخاذ و اجرای برنامه‌ریزی راهبردی مستقیماً به رعایت اصول دوازده‌گانه پیشنهادی از سوی UNEP و UNWTO (۲۰۰۶) اشاره دارد که برای توسعه گردشگری پایدار لازم و ضروری هستند؛ این موارد عبارتند از: ثبات و ماندگاری اقتصادی، رونق محلی، کیفیت اشتغال، عدالت اجتماعی، تکمیل ظرفیت گردشگری و بازدیدکنندگان، کنترل محلی، رفاه و سلامت جامعه، غنای فرهنگی، حفظ و ارتقاء یکپارچگی محیط، تنوع بیولوژیکی، حفظ و نگهداری محیط‌زیست در برابر انواع آلودگی‌ها و حداقل استفاده از منابع تجدیدناپذیر.

شکل ۴: رابطه بین انواع برنامه‌ریزی‌های راهبردی و درازمدت (UNWTO, 1994).

۵- منابع

علایی طالقانی، محمود (۱۳۸۶)؛ ژئومورفولوژی ایران، تهران، انتشارات قومس، چاپ چهارم.
منصوری، رضا، قنواتی، عزت‌الله، ثروتی، محمدرضا (۱۳۹۳)؛ بررسی نقش مناظر ژئومورفولوژیکی و پتانسیل‌های ژئوتوریستی

استان ایلام با استفاده از داده‌های مکانی، در راستای توسعه پایدار، تهران، مجله اطلاعات جغرافیایی (سپهر)، دوره ۲۳، شماره ۹۰، صص: ۵-۱۲.

Butcher, J. What Meaning for Sustainability? The Politics of 'Good Development'. J. Policy Res. Tour. Leis. Events 2017, 9, 216-218.

Dwyer, L.; Edwards, D. Sustainable Tourism Planning. In Understanding the Sustainable Development of Tourism; Liburd, J.J., Edwards, D., Eds.; Goodfellow Publishers: Woodeaton, UK, 2010; pp. 19-44, ISBN 978-1-906884-13-0.

Fiskel, J. Sustainability and Resilience: Towards a System Approach. Sustain. Sci. Pract. Policy 2006, 2, 1-8.

Font, X.; Tapper, R.; Cochrane, J. Competitive Strategy in a Global Industry: Tourism. Handb. Bus. Strategy 2006, 7, 51-55.

<http://www.lutdesert.ir/> درباره-بیابان-لوت/موقعیت-جغرافیایی

United Nations Environment Programme (2009); Sustainable Coastal Tourism: An integrated planning and management approach. Paris: UNEP, Sustainable Consumption and Production Branch.

UNWTO (1994); National and Regional Tourism Planning: Methodologies and Case Studies, World Tourism Organisation, Madrid.

UNWTO (2006), Tourism and Least Developed Countries, A Sustainable Opportunity to Reduce Poverty, World Tourism Organisation, Madrid.